

Ομιλία του Ηρακλή Μήλλα στην Συνάντηση “Στις όχθες του Έβρου” – Αλεξανδρούπολη, Κυριακή 28 Ιουνίου 2008. Έκδοση: Στις όχθες του Έβρου. Επιμ. Κ. Τσιτσελίκης & Μ. Pekin, ΚΕΜΟ και Lozan Mübadilleri, İstanbul, 2008.

Εθνική ταυτότητα στην Ελλάδα και στην Τουρκία

και προσαρμογή σε μια Ευρωπαϊκή

Το θέμα της εθνικής ταυτότητας αντιμετωπίζεται με διαφορετικό τρόπο στην Ελλάδα και στην Τουρκία. Στην Τουρκία συζητείται πάρα πολύ ενώ στην Ελλάδα καθόλου. Και οι δύο προσεγγίσεις είναι προβληματικές.

Εθνική ταυτότητα στην Τουρκία

Στην Τουρκία η ‘ταυτότητα’ είναι στην επικαιρότητα εδώ και δεκαετίες. Αλλά το θέμα απασχόλησε βασικά έμμεσα και λίγο την κοινή γνώμη και πιο πολύ την πολιτεία, έμμεσα και σε αυτή την περίπτωση. Οι πολιτιστικές μεταρρυθμίσεις στην εποχή του Μουσταφά Κεμάλ ήταν ένας έμμεσος τρόπος να επεξεργαστεί και να εμποδωθεί μια νέα εθνική ταυτότητα. Η νέα γραφή, η σύγχρονη αμφίεση, η αργία της Κυριακής, η προώθηση της δυτικής μουσικής και η ‘αποθάρρυνση’ της παραδοσιακής τοπικής, και άλλες αυτού του είδους πρακτικές ήταν ένας έμμεσος τρόπος για να καλλιεργηθεί μια νέα εθνική ταυτότητα.

Στο χώρο της παιδείας και της ιστοριογραφίας στην δεκαετία του 1930 η ‘Τουρκική Ιστορική Θέση’ και η ‘Θεωρία του Ηλίου-Γλώσσας’, όπου η πρώτη υποστήριζε ότι οι πανάρχαιοι Τούρκοι ήταν οι πρωτοπόροι όλων σχεδόν των αρχαίων πολιτισμών και η δεύτερη ότι η τουρκική γλώσσα ήταν η αρχαιότερη, επίσης είχαν σκοπό να κατασκευάσουν μια νέα εθνική ταυτότητα. Πάντως όλες αυτές οι πρακτικές δεν χαρακτηρίστηκαν ως πράξεις ή διαμάχες μιας αναζήτησης ‘εθνικής ταυτότητας’. Χρησιμοποιήθηκαν άλλοι όροι, όπως ‘εκσυγχρονισμός’ ή ‘δυτικοποίηση’ για να χαρακτηρίσουν αυτές τις πρωτοβουλίες.

Μόνο τις δύο τελευταίες δεκαετίες, περίπου από το 1990 και μετά, το θέμα χαρακτηρίστηκε ως αναζήτηση ή και αμφισβήτηση και στην Τουρκία κάποιες ‘ταυτότητας’, εθνικής ή άλλης. Εκτοτε στην Τουρκία εκδόθηκαν πολλές πλέον μελέτες που αναφέρονται στις ‘ταυτότητες’, στον Άλλο ή στις θρησκευτικές, μειονοτικές, εθνοτικές ομάδες. [1] Υπάρχουν και πολλές σχετικές μελέτες ξένων συγγραφέων σε μετάφραση, όπως π.χ., αυτή της Μαρίας Τοντόροβα, *Imagining the Balkans*.

Στον χώρο της λογοτεχνίας παρατηρείται η ίδια τάση. Η αναζήτηση ταυτοτήτων αποτελεί ένα νέο και ισχυρό ρεύμα και στο τουρκικό μυθιστόρημα μετά το 1990. Αυτά τα έργα αναφέρονται σε ξεχασμένες, καταπιεσμένες, περιθωριοποιημένες ή μειονοτικές ταυτότητες. [2]

Με άλλα λόγια στην Τουρκία το θέμα της εθνικής ταυτότητας και των ταυτοτήτων γενικότερα είναι στην επικαιρότητα. Αλλά αυτή η ταυτότητα δεν είναι σαφής. Σε μια έγκυρη έρευνα βλέπουμε ότι ερωτηθέντες στην Τουρκία αυτοπροσδιορίζονται πρωτίστως ως εξής: 35.4% Μουσουλμάνοι, 33.9% πολίτες της Τουρκικής Δημοκρατίας, 20.2% Τούρκοι. [3]

Οι πολλές εκδόσεις σχετικά με την ‘ταυτότητα’, η σχετική συζήτηση και η ασάφεια εκφράζουν το ίδιο φαινόμενο: αναζήτηση μιας κοινωνικής ταυτότητας και μια κοινωνική σύγκρουση (η οποία εκφράζεται και πολιτικά στην καθημερινότητα της χώρας). Το θέμα απασχόλησε την κοινή γνώμη πρόσφατα σχετικά με την αναθεώρηση του συντάγματος. Ορισμένοι υποστήριξαν ότι θα πρέπει να θεσπιστεί μια ‘ανώτερη/ γενική’ γεωγραφική ταυτότητα ‘Τουρκίας’ (και όχι Τουρκισμού ή Τουρκικότητας), για όλους τους πολίτες της χώρας, όπως και διάφορες κατώτερες ταυτότητες (υποδιαιρέσεις ταυτοτήτων) με τις οποίες θα μπορούσε πλέον να αυτοπροσδιορίζεται ο κάθε πολίτης χωριστά. Δηλαδή όλοι οι πολίτες θα είναι ‘πολίτες της Τουρκίας’ (Türkiyeli) αλλά ταυτόχρονα θα μπορούν να προσδιορίζονται και ως Κούρδοι, Αρμένιοι, Αλεβίτες, Μουσουλμάνοι, Ορθόδοξοι κ.α.

Η εθνική ταυτότητα στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η κατάσταση είναι διαφορετική. Το θέμα ‘τι είμαστε;’ συζητήθηκε και αυτή η συζήτηση έληξε το 1821. Τότε προτάθηκαν όροι όπως, Χριστιανός Ορθόδοξος, Ρωμιός, Γραικός και Έλληνας. Επικράτησε ο τελευταίος.

Σήμερα σε κάποιο βαθμό συζητιέται από πού πηγάζει η 'ελληνικότητά μας', αλλά ποτέ η ίδια η ελληνικότητα. Αυτή είναι δεδομένη. Πηγάζει μήπως από την αρχαιότητα, την Ορθοδοξία, τον Ελληνοχριστιανισμό, το Βυζάντιο; Επηρεαστήκαμε ή όχι, πολύ ή λίγο από τους 'Άλλους'; Ανήκουμε στην Δύση ή σε κάποιο ενδιάμεσο χώρο; Ορισμένοι πιστεύουν ότι 'είμαστε' στο κέντρο της γης, ολίγοι πιστεύουν ότι έχουμε και κάτι από την Ανατολή. Αυτά μόνο συζητούνται και ποτέ η 'εθνική μας ταυτότητα'. Ακόμα και η θρησκεία στην Ελλάδα βασίζεται στην 'ελληνική' εκκλησία, χωρίς κάποιοι να προσέξουν ότι αυτή η εκκλησία θεωρητικά (δογματικά) θα πρέπει να είναι η οικουμενική εκκλησία της 'Ελλάδας'.

Οι φοιτητές μου, που ποτέ δεν ξεχνώ να ρωτήσω κάθε χρόνο σχετικά με το θέμα, εκφράζουν δύο θέσεις: Α) ποτέ δεν αμφισβητούν την ελληνικότητα τους ή δεν αναφέρουν πρωτίστως κάποια άλλη ταυτότητα, Β) αλλά και ούτε ένας δεν ανέφερε ότι είναι Έλληνας επειδή είναι 'πολίτης της Ελλάδας'. Όλοι ανέφεραν ως βάση της ελληνικότητας την καταγωγή, το αίμα, την παιδεία, την κουλτούρα, την θρησκεία, τις παραδόσεις, τον χώρο γέννησης, κ.α.

Βέβαια με αυτόν τον ορισμό του 'εμείς' αποκλείονται από το σύνολο των 'ισότιμων πολιτών' ορισμένες ομάδες, παραβιάζοντας το σύνταγμα και τα δικαιώματα άλλων συμπολιτών.

Προβλήματα με τις 'εθνικές ταυτότητες'.

Ο ακαδημαϊκός κόσμος, αλλά όχι ακόμη η ευρύτερη κοινωνία, αναγνωρίζει πλέον ότι η εθνική ταυτότητα (ή αλλιώς η εθνική συνείδηση) είναι μια σύγχρονη ιστορική συγκυριακή κατασκευή που εμφανίστηκε με την παρουσία των εθνικών κρατών, και όχι ένα εγγενές πανάρχαιο χαρακτηριστικό ορισμένων ανθρώπων. Αυτή η ταυτότητα υπάρχει και θα υπάρχει, όπως συμβαίνει με κάθε πίστη, στο βαθμό που υπάρχουν και οι άνθρωποι που την πιστεύουν. [\[4\]](#)

Αυτές οι 'εθνικές ταυτότητες', έτσι όπως αναπαράγονται από τις δύο πολιτείες, όπως εκλαμβάνονται από τους πολίτες και περιγράφονται και υποστηρίζονται από τις δύο πολιτείες και από διάφορους διανοούμενους στις δύο χώρες είναι προβληματικές. Χώρες και πολίτες που θέλουν να είναι μέρος του εγχειρήματος που λέγεται Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), θα πρέπει να έχουν ταυτότητες συμβατές με αυτό το εγχείρημα. Αλλιώς προκύπτουν προβλήματα προσαρμογής των πολιτών και συνοχής της κοινωνίας. Ας δούμε τα προβλήματα.

Στην Τουρκία

Η υποτιθέμενη ιστορική καταγωγή του 'τουρκισμού' υπήρξε και ακόμα είναι αιτία συζητήσεων και προστριβών. Περιεργες και εξωπραγματικές 'ιστορικές θέσεις' και ερμηνείες είναι ένα πρόβλημα στο χώρο της διανοήσης και της παιδείας που ταλαιπωρούν τους πολίτες. Αυτές οι θεωρίες βρίσκονται στον αντίποδα της ιστοριογραφίας που αναπτύσσεται μέσα στην ΕΕ, γεγονός που αποξενώνει την Τουρκία από το ευρύτερο περιβάλλον της Ευρώπης.

Οι ερμηνείες 'καταγωγής' επίσης διχάζουν τους πολίτες. Ο όρος 'Τούρκος', παρόλο που ο ορισμός στο σύνταγμα της χώρας είναι θετικός και διατυπωμένος με τρόπο που να εμπεριέχει όλους τους πολίτες ανεξάρτητα από γλώσσα, θρήσκευμα, κ.α., στην πράξη και στην εφαρμογή δεν καλύπτει πολλές κατηγορίες πολιτών. Πολλοί 'πολίτες' της Τουρκίας δεν έχουν τουρκική 'καταγωγή'. Ο όρος 'Τούρκος' δεν καλύπτει τις εθνικές, εθνοτικές, θρησκευτικές μειονότητες και τους μη-μουσουλμάνους γενικότερα. Το πρόβλημα δεν είναι βέβαια θέμα 'ορισμού' αλλά πρακτικών. Ο κάθε ανεπιτυχής ορισμός μάλλον επιδεινώνει την κατάσταση. Και αυτό επειδή δεν τονίζεται η έννοια του 'ισότιμου πολίτη'.

Η εθνική ταυτότητα στην πράξη και μέσα από τον λόγο της καθημερινότητας καλλιεργείται πάνω σε ένα ιστορικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από μια υποτιθέμενη διεθνή αντιπαλότητα. Η ιστορία παρουσιάζεται ως ένα πεδίο πολέμου μεταξύ του 'Εμείς' και των 'Άλλων', της Ανατολής και της Δύσης, των Μουσουλμάνων και των Χριστιανών, των Τούρκων και των μη-Τούρκων. Αυτή η διαμάχη θεμελιώνεται, κάποτε ευθέως και κάποτε έμμεσα, πάνω, από τη μία, στο θετικό και δίκαιο 'Εμείς', και από την άλλη, στον αρνητικό και άδικο 'Άλλο'.

Κατά συνέπεια αυτή η ταυτότητα είναι ξενοφοβική ακόμα και παρανοϊκή. Συχνά στον περίγυρο 'μας' εκλαμβάνεται ένας εχθρός ή κάποια συνομωσία: ο γείτονας, η ΕΕ, ο εσωτερικός εχθρός, το μεγάλο κεφάλαιο, οι Εβραίοι, (άλλοτε ήταν οι κομμουνιστές), το Ισλάμ, ο ιμπεριαλισμός, οι Κούρδοι, οι Αρμένιοι, οι προδότες και βέβαια και όλοι οι συνεργάτες αυτών των πολλών εχθρών. Και ο πολιτικός κόσμος εκλαμβάνεται πλέον ως εχθρικός. Ο πολιτικός αντίπαλος μετατρέπεται σε εχθρό. Οι σχέσεις λειτουργούν σε ένα πλαίσιο όπου απουσιάζει η συναίνεση.

Αυτή η αναζήτηση ταυτότητας σημαίνει και μια σύγχυση κοινωνικού προσανατολισμού. Προς τα πού θα πορευτούμε; Προς Δυσμάς ή προς Ανατολάς; Προς την ΕΕ ή προς τον Μουσουλμανικό ή Τρίτο Κόσμο; Τι μας αρμόζει, πού ανήκουμε; [5]

Όλα αυτά φυσικά θεμελιώνονται σε ένα ιστορικό κατασκεύασμα που ονομάζεται 'η ιστορία μας', 'το παρελθόν μας' και που υποτίθεται ότι σηματοδοτεί το παρόν και το μέλλον. Αλλά αυτή η 'ιστορία' εμπεριέχει όλες τις αδυναμίες που αναφέραμε. Η κοινωνία φαίνεται να μην βρίσκεται σε αρμονία και ειρήνη με το γενικότερο περιβάλλον και το σήμερα. Η χώρα απομονώνεται από τον υπόλοιπο κόσμο και πρώτιστα από την ΕΕ. Οι πολίτες γκετοποιούνται, αποξενώνονται.

Στην Ελλάδα

Πολλά από αυτά που σχετίζονται με την Τουρκία ισχύουν και για την Ελλάδα. Η μεγάλη διαφορά είναι ότι μεταξύ των Ελλήνων έχει επιτευχθεί μια κοινή συναίνεση ως προς την ταυτότητα: 'όλοι ήμαστε Έλληνες'. Επίσης πολλοί πολίτες πιστεύουν ότι ο 'Ελληνισμός' συνέβαλε στην διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πολιτισμού και ότι για αυτόν τον λόγο είναι μέρος της ΕΕ. Το πώς έγινε αυτό, το πώς οι αρχαίοι και οι σύγχρονοι Έλληνες ταυτίζονται και αν υπάρχει ένας οροθετημένος ευρωπαϊκός πολιτισμός που να φέρει και κάποια 'ελληνικότητα', φυσικά δεν ενδιαφέρει.

Αλλά υπάρχουν πολλά 'κενά' και προβλήματα. 'Όλοι ήμαστε, μεν, Έλληνες' αλλά με την τοποθέτηση και οριοθέτηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας με βάση 'την κουλτούρα', κ.α., και με όρους όπως 'όμαιμος/ ομόγλωσσος/ ομόθρησκος', πολλοί πολίτες της Ελλάδας μένουν εκτός του ορισμού της ελληνικότητας.

Στην πράξη και στην καθημερινότητα αμφισβητείται η ελληνικότητα των μειονοτικών, μη-Ορθόδοξων, των εθνοτικά μη-ελλήνων, κ.α. Ειδικά η έννοια της 'Ορθοδοξίας', που αναφέρεται και στο σύνταγμα της χώρας είναι προβληματική. Από πολλούς θεωρείται συστατικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας. Αυτή η αντίληψη αυτόματα αποκλείει όλους τους έλληνες πολίτες που δεν είναι Ορθόδοξοι. Χώρια που η έννοια αυτή είναι σε αντίθεση με την βασική αρχή της συνταγματικής ισότητας.

Λόγω της παραπάνω 'εθνικής πίστης', δηλαδή ότι το έθνος αποτελείται από ομογενή

στοιχεία, δεν γίνεται αποδεκτή η θέση ότι υπάρχουν εθνικές μειονότητες μέσα στην χώρα. Όσοι δηλώνουν ότι έχουν μια διαφορετική καταγωγή εκλαμβάνονται ως απειλή, εχθρός κ.α. Δεν αναγνωρίζεται, π.χ., το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού ως Τούρκος και ως Μακεδόνας (με την εθνική έννοια). Δεν καλλιεργείται η πολυπολιτισμικότητα και η ανεκτικότητα απέναντι στην κάθε είδους διαφορετικότητα. [6]

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ έχει αμβλύνει στην κοινή γνώμη την υποτιθέμενη αντιπαλότητα μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής, της Ορθοδοξίας και του 'Παπισμού'. Περιθωριακές μόνο παρατάξεις υποστηρίζουν τέτοιες συγκρουσιακές θέσεις. Άλλοι όμως βλέπουν 'δυτικούς' εχθρούς, όπως τον ιμπεριαλισμό, τα μονοπώλια, το μεγάλο κεφάλαιο ή τις Μεγάλες Δυνάμεις. Αυτά είναι κατάλοιπα μιας παλαιότερης πολιτικής εποχής και κουλτούρας αλλά ακόμη αισθητά. Αυτές οι αντιλήψεις τροφοδοτούν τον απομονωτισμό και την ξενοφοβία.

Στην Ελλάδα παρατηρούνται φαινόμενα ξενοφοβίας και κατά των ξένων εργαζομένων. Ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας στην Ελλάδα πλέον αποτελείται από ξένους εργαζόμενους (περίπου το 1/10). Πολλοί από αυτούς είναι χρόνια εγκαταστημένοι στην χώρα και έχουν και οικογένειες. Αλλά χειρότερο και από την ξενοφοβία είναι η παντελής άρνηση από την κοινωνία να γίνει αποδεκτή η άποψη ότι υπάρχει ή μπορεί να υπάρξει ξενοφοβία και ρατσισμός μεταξύ των Ελλήνων. Για πολλούς, μεταξύ όλων των εθνών, μόνο μεταξύ των Ελλήνων δεν μπορεί να υπάρξουν ρατσιστές! .

Ένα άλλο πρόβλημα είναι η 'ιστορία', στα εισαγωγικά, την οποία επινοούμε για να νομιμοποιήσουμε μια ταυτότητα. Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος είναι απόρροια μιας επανάστασης η οποία έχει μετατραπεί σε σημείο αναφοράς του έθνους και της εθνικής ταυτότητας. Σύμφωνα με την αφήγηση και την ερμηνεία του '1821', η επανάσταση δεν είναι μόνο ένας σταθμός, αλλά και η επιβεβαίωση ενός παρελθόντος, μιας ταυτότητας και ενός πεπρωμένου. Ότι είναι πριν το 1821 είναι το κακό, ότι είναι μετά είναι καλύτερο. Ο ξεσηκωμός νομιμοποιείται, όπως και οι θυσίες, και το νέο κράτος, και η ελληνική νέα ταυτότητα, στο βαθμό που η Τουρκοκρατία είναι αρνητική. Βέβαια και ο Άλλος σε αυτήν την περίπτωση δεν μπορεί παρά να είναι αρνητικός. [7]

Έτσι ο γείτονας ταυτίζεται με το κακό. Το δε παρελθόν προδικάζει ένα μέλλον και μια 'διαχρονική' σχέση. Αναπαράγεται και καλλιεργείται μια σχέση αντιπαλότητας. Αν είναι διαχρονικό το έθνος, διαχρονική η ταυτότητά μας, διαχρονικά τα θετικά μας εθνικά χαρακτηριστικά, γιατί να μην ισχύει το ίδιο και για τον Άλλο; Διαχρονικός και αυτός με όλα τα υποτιθέμενα αρνητικά του χαρακτηριστικά.

Με άλλα λόγια, η φιλοσοφία της ιστορίας είναι προβληματική, ενώ συχνά γίνεται λόγος για τα 'λάθη' των ιστορικών. Το θέμα δεν είναι αν υπάρχουν 'λάθη', αλλά το πώς ένας λαός εκλαμβάνει γενικά τον κόσμο. Είμαστε φοβικοί; Ακολουθούμε ως βίωμα την αντιπαλότητα μέσα μας; Θέλουμε να μοιάζουμε με τον Άλλο; Να έχουμε σχέση με αυτόν; Να συμφιλιωθούμε; Ποιες είναι οι προϋποθέσεις μας για μια αλλαγή της ψυχосύνθεσής μας;

Και το βασικότερο: έχουμε ως λαοί συνειδητοποιήσει ότι για την αλλαγή της ψυχосύνθεσής 'μας' θα πρέπει να αλλάξουμε και τον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνουμε της εθνική 'μας' ιστορία και την εθνική 'μας' ταυτότητα; Μόνο αν προσεγγίσουμε το θέμα με αυτόν τον τρόπο καταλαβαίνουμε πώς λειτουργούμε, γιατί ανησυχούμε, τι έγινε, π.χ., με το σχολικό βιβλίο της 6ης Δημοτικού και γιατί το απορρίψαμε.

Τι πρέπει να γίνει;

Στην εποχή της ΕΕ και για την ολοκλήρωση της ΕΕ χρειάζεται μια νέα αντίληψη του έθνους, της ιστορίας, του 'εμείς' και του 'Άλλου'. Με άλλα λόγια μια σύγχρονη και λειτουργική ταυτότητα.

Φορείς αυτής της αλλαγής δεν μπορεί να είναι μόνο οι κυβερνήσεις και το κράτος. Αυτοί οι φορείς εκφράζουν την πλειοψηφία. Λειτουργούν δημοκρατικά και σύμφωνα με την βούληση των λαών. Το όραμα της ΕΕ όμως ξεκίνησε και προωθείται από οραματιστές που σήμερα είναι στην μειοψηφία. Για αυτό και η πορεία παρουσιάζει αντιφάσεις και παλινωδίες. Για μια διαφορετική σχέση των λαών μέσα στην ΕΕ θα πρέπει οι λίγοι να πείσουν τους πολλούς. Αυτή είναι δουλειά των πολιτών και των μη-κυβερνητικών οργανώσεων. Τα κράτη και οι κυβερνήσεις θα πρέπει να υποβοηθηθούν από τους λαούς και τους ψηφοφόρους.

Επίσης η ΕΕ δρομολογεί μια νέα σχέση λαών, εθνών και κοινωνιών όπου καμία εθνική οντότητα μέσα στην ΕΕ δεν θα έχει την 'πλειοψηφία'. Κάθε κράτος θα είναι μια 'μειονότητα' σε σχέση με το σύνολο. Η έννοια της εθνικής κυριαρχίας, που μέχρι σήμερα νοείται με βάση τη δημοκρατική λειτουργία, πλέον αποκτά μια νέα διάσταση. Η νομιμότητα θα πρέπει να βασίζεται σε ένα είδος 'μειονοτικών' ή 'ανθρωπίνων' δικαιωμάτων. Ο σεβασμός στην δημοκρατική πλειοψηφία θα πρέπει να συνοδεύεται τουλάχιστον σε ίσο βαθμό και από σεβασμό στις 'μειονότητες'. Και αυτό το ζητούμενο προϋποθέτει μια νέα σχέση πολιτών,

δηλαδή μια νέα ταυτότητα του σύγχρονου πολίτη.

Βέβαια τέτοιου είδους αλλαγές συντελούνται αργά και δύσκολα. Τόσο δύσκολα όσο είναι εύκολα να προτείνονται. Προϋποθέτουν αλλαγή παραδείγματος (paradigm), δηλαδή προσαρμογή σε μια νέα εποχή, νέα πραγματικότητα και νέες ανάγκες. Αυτό συνήθως επιτυγχάνεται με αλλαγές των γενεών παρά των πολιτών. Με αυτήν την ομιλία το μόνο που επιδιώκω είναι να θέσω ένα προβληματισμό.

[1] Π.χ.: Bozkurt Güvenç, Türk Kimliği, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara: 1994. Taner Timur, Osmanlı Kimliği, Hil, İstanbul: 1994. Salih Özbaran, Bir Osmanlı Kimliği, İstanbul: 2004. Liz Behmoaras, Bir Kimlik Arayışının Hikayesi, Remzi, İstanbul: 2005. Etyen Mahçupyan, İçimizdeki Öteki, İletişim, İstanbul: 2005. Herkül Millas, Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik, İletişim, İstanbul: 2005. Ayhan Kaya – Turgut Tahranlı, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları, AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Tesev, İstanbul: 2005. Etnik Kimlik ve Azınlıklar, Birikim Dergisi, Mart-Nisan 1995. Kimlik Tartışmaları ve Etnik Mesele, Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan 1995. Ali Çakıroğlu – Binnaz Toprak, Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset, Tesev, İstanbul: 2000. Leyla Neyzi, Ben Kimim? – Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik, İletişim, İstanbul: 2004.

[2] Βλέπε Η. Μήλλας. 1) ‘Constructing Memories of Multiculturalism and Identities in the Turkish Novels’ ομιλία στο συνέδριο “Turkish Literature and Cultural Memory: ‘Multiculturalism’ as a Literary Theme after 1980”, 08-09.12.2006, Justus-Liebig-Universität Giessen (υπό έκδοση). 2) ‘Η Ανταλλαγή στην ελληνική και τουρκική λογοτεχνία: Ομοιότητες και διαφορές’, στο Η Ελληνοτουρκική Ανταλλαγή Πληθυσμών, Κριτική-Κεμο, Επιμ. Κ. Τσιτσελικής, Αθήνα: 2006, σσ.399-439, 3) ‘Türk ve Yunan Edebiyatında Mübadele, Benzerlikler ve Farklar’, Yeniden Kurulan Yaşamlar adlı yapıtta, Derleyen: Müfide Pekin, Bilgi, İstanbul: 2005, ss. 125-153.

[3] Ali Çakıroğlu – Binnaz Toprak, Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset, Tesev, İstanbul: 2000, σ. 27. Οι υπόλοιποι 10.5 δηλώνουν Τουρκο-μουσουλμάνοι, Αλεβίτες, Κούρδοι κ.α. Το πολύ υψηλό ποσοστό των ‘Τούρκων πολιτών’ μπορεί να αποδοθεί στην αυτοκρατορική παράδοση της χώρας όπου μέλη διάφορων εθνοτήτων ή ‘μιλλέτ’ μπορούσαν σε μια προ-εθνική εποχή

να λειτουργούν κανονικά ως πολίτες ή υπήκοοι του κράτους. Επίσης μπορεί μερίδα Κούρδων να επέλεξε αυτόν τον προσδιορισμό για ευνόητους λόγους.

[4] Βέβαια μια τέτοια ταυτότητα δεν νοείται για τους μη-πιστούς, όπως π.χ., δεν υπάρχουν θεοί πάνω σε ένα βουνό για τους σύγχρονους ανθρώπους που δεν πιστεύουν στους κατασκευασμένους θεούς του Ολύμπου.

[5] Οι αναζητήσεις σχετικά με τις αρχές της λειτουργίας του πολιτεύματος είναι επίσης συνυφασμένες με αυτές τις αναζητήσεις ταυτότητας. Το πολιτικό 'σύστημα' διαμορφώνεται, ή επιχειρείται να διαμορφωθεί σύμφωνα με τους πραγματικούς ή φανταστικούς συμμάχους, εχθρούς, κινδύνους, απειλές και ευκαιρίες. Η εσωστρέφεια, όποτε παρατηρείται, είναι απόρροια αυτών των αναλύσεων ή προκαταλήψεων.

[6] Η Ελλάδα δεν ασθενεί λόγω ενός προβληματικού νομικού πλαισίου ή αδύναμων νομικών. Είναι η προβληματική ταυτότητα αυτή που δεν επιτρέπει και εμποδίζει μια πιο λειτουργική νομική ρύθμιση.

[7] Το πάντρεμα του εθνικού μύθου με την θρησκευτική αφήγηση παρατηρείται και στον λόγο που αναπτύσσεται σχετικά με την Τουρκοκρατία. Το 'έθνος' εμφανίζεται να βιώνει μια παράλληλη ιστορία με αυτή του Ιησού. Υπάρχει και στις δύο περιπτώσεις η 'εβδομάδα' των παθών και ακολουθεί η Ανάσταση (του 'έθνους' στην νέα εποχή). Υπάρχουν εθνομάρτυρες, το γεγονός σχετίζεται με την 25 Μαρτίου δηλαδή με μια θρησκευτική μέρα, η αιώνια ζωή (μέσω του έθνους) εξασφαλίζεται μετά από μια θυσία. Το κακό παρελθόν (η Τουρκοκρατία) και ο κακός τελικά πατάσσεται Βλ. και H. Millas, 'Tourkokratia: History and the Image of Turks in Greek Literature' in *South European Society and Politics*, Routledge, Volume 11, Number 1, March 2006.